

JAROMÍR ZEMINA

ZÁVĚREČNÝ PROJEV*

Milé kolegyně, milí kolegové, drazí přátelé, snad není příliš opovážlivě, předstupuji-li před Vás na konci této vědecké konference s několika poznámkami povýtce osobními a možná i subjektivními: s poznámkami o těch, kteří mě uváděli do dějin umění nedlouho po druhé světové válce.

Ze studií si člověk neodnáší jen znalost učiva a způsobů učení a předpoklady pro další práci na sobě, ale také vzpomínky na atmosféru školy, kterou spolu s učiteli určují vždy i žáci a vedle vyučovacích hodin také chvíle strávené mimo školu a za školou. Přitom nejraději vzpomínáme na ty učitele, jejichž povaha a schopnosti příznivě zasahovaly i do oněch věru jen zdánlivě vedlejších a vnějších oblastí školního života — kteří pro nás nebyli pouhými češtináři, latináři nebo přírodopisci.

Pokud jde o brněnský ústav dějin umění (jemuž se dřív pěkně říkalo seminář, tedy štěpnice), pokud jde o tento ústav na sklonku let čtyřicátých a v letech padesátých, kdy tam chodila naše generační vrstva, měli jsme velké štěstí. Ta neklidná doba příliš nepodporovala názorovou snášlivost a naši touze po samostatném a volném myšlení a poznávání, u mladých lidí tak přirozené a žádoucí, stavěla do cesty přehrady formulek, schémat, dogmat. Bylo jich bohužel dost i na filosofické fakultě a my, kteří jsme nedávno předtím vyšli z klasických a reálných gymnásií, v Brně vesměs výborných, uvědomovali jsme si rozčarovane, že leckterý náš nový školitel by při srovnání se starými kantory tamními neobstál především lidsky, ale někdy ani odborně. O to raději jsme se uchýlovali do skrovných prostor uměleckohistorického semináře, neboť tam to bylo jiné. Nechci předstírat, že se v něm vyučovalo horlivě a soustavně: jestliže se někdo z jeho pedagogického sboru snažil o to, aby naší příští činnosti dal spolehlivé základy a aby nás naučil přinejmenším „řemeslu“, byl to spíše asistent Kudělka než páni profesori. Ne, nebyli to rození pedagogové a otázkami naší výchovy se nijak zvlášť nezabývali, snad že důvěřovali tomu lepšímu v nás. A přesto nás vychovávali, a právě tím, co mladé upoutává na starších nejvíce — svým osobním příkladem, půvabem a silou své osobnosti. Svéráz těchto mužů jsme nacházeli všude, v jejich cho-

vání, v jejich práci i zábavách, v celém způsobu žití, do něhož jsme pronikali čím dále hlouběji. Neboť časem to už nebyli jen naši učitelé, ale také přátelé. Nepřestali jsme se s nimi stýkat ani později a naše vztahy byly důvěrnější a důvěrnější, vždyť věkové rozdíly mezi námi se stále zmenšovaly. To vše patřilo a patří k nejsvětlejším stránkám našeho života, k našim nejpevnějším jistotám, které neoslabila ani smrt tamtěch. Naopak: nejsou již mezi námi, ale v nás.

Protože byli vyhranění, byli i velmi odlišní, a poněvadž byli osobnostmi také ve smyslu mravním, jeden druhého vzácně respektovali. A mít po léta takřka denně na očích jejich odlišnosti i jejich vzájemnou úctu bylo tou nejvyšší školou charakteru. Ještě teď se mi z paměti vybavují tak jasně, jako kdyby odešli teprve včera: Antonín Friedl, starosvětsky dvorný, libující si v krásných gestech, jež nikdy nebyla jenom vnějšková, činící krásným uměním všechno, čím žil; Václav Richter, dobrácký, přitom často vypadající netečně, muž s nevšedním sklonem k absurdnímu humoru, měnící se ve chvílích naprostého uvolnění v grand enfant terrible; ostatně tak působil někdy i ve svých pracích; a konečně Albert Kutal, ironik ironizující hlavně sám sebe, ze všech nejméně egotický a přesto — nebo právě proto — nejpritažlivější, pozorný a chápající, shovívavý k slabostem druhých, a proto snad nejmilovanější. Všichni nám dávali skvělý příklad pracovitosti (ta Friedlova byla přímo pověstná), přemítavosti, zvědavosti, vzdělanosti a potřeby hledat hodnoty a hodnotit — vlastností, jež jsou nezbytnými živinami veškeré vědy, a každý jim dával svůj zvláštní přízvuk. Friedl úpornost a neústupnost, s níž vršil důkazy pro svá často tak překvapivá tvrzení, Richter zálibu ve spekulativním myšlení, která ho stále častěji vedla k teorii umění a — protože mu šlo o principy — posléze k filosofii, Kutal pak nanejvýš jemné vidění a přímý vztah k uměleckému dílu, tolik cenný dnes, kdy mnozí uměnovědci spíše čtou než se dívají a pracují raději se snímky artefaktu než s ním samotným. Všichni byli znamenití odborníci, ale Friedlovi a Richtrovi příslušelo jednoznačně pojmenování badatel nebo vědec, kdežto Kutal patřil také k typu znaleckému. Pochopil, že čím více myslíme na vědu o umění, obvykle tím víc se jejímu předmětu vzdalujeme, byl ze všech nejmúzičtější a svou hudebností mohl soutěžit i s Richtrem, jenž muzikologii po jistou dobu studoval. A jeho pozdní texty stojí po literární stránce neméně vysoko než Richtrovy. Je-li pravda, že umělci a lidé uměním se zabývající dělí se na dvě skupiny, z nichž jedna tíhne k estetice a druhá k etice, pak Kutal zcela jistě patřil do té první. Jeho potřeba umění a krásy všeho druhu nezářila a neoslňovala jako Friedlova, byla však asi niternější. Měl jako Richter vždy velmi blízko k přírodě a dovedl se těšit z věcí nejprostších a nejdrobnějších. Byl ze všech nejlidštější. Richter projevoval svou lidskost neokázale a svoji člověčinu bouřlivě a silácky, ovšem jen tehdy, když zaujetí myšlenkovými konstrukcemi už příliš utlačovalo jeho vitalitu. Zatímco takto bouřil a vybuchoval, Kutal se tiše radoval a Friedl k nám patheticky promlouval a šířil kolem sebe nadšení — nepoznal jsem snad člověka, který by to uměl, aspoň ve styku s mládeží, lépe. Friedl byl člověk neochvějné víry ve svou věc, Richter mnoho a plodně pochyboval, ne o sobě, ale o svém oboru a o jeho

metodách, Kutal častěji pochyboval než věřil, jeho pochyby však nakonec vždy přemohla láska. Z Friedla sálala zdravá ctižádost, v Richtrovi byl notný kus hráče, který se pouští do hry nejen pro ni samu, ale také proto, aby vyhrával nad jinými, Kutal bádá a psal, aby tak mohl intenzivněji prožívat svou lásku. A bylo v ní i přemnoho bolesti a utrpení — tvořivého utrpení, jaké s sebou přináší snaha o dokonalost. Je-li podstatou tvorby to, že člověk překonává vlastní nedostatky, byl Kutal ze všech tří tvůrce největší. Richter se záblesky geniality překročil z nich nejvíc hranice své výchozí disciplíny, „málo nadaný“ Kutal své hranice osobní a jeho dílo je vnitřně obzvlášť bohaté a přesvědčivé, ať už platnost jeho jednotlivých vývojových hypotéz bude více či méně dočasná. Co v Kutalově díle náleželo vědě, bude pochopitelně překonáváno, co patří umění, je trvalé. On, který se při práci nejvíc trápil, byl zároveň nejšťastnější ve smyslu Goethova moudrého výroku, že „nejkrásnějším štěstím myslícího člověka je, probádá-li, co se dá probádat, a uctívá-li klidně, co se probádat nedá“.

Byla to neobyčejně objemná pokladnice příkladných a podnětných vlastností a naši tři milovaní profesori ji pro nás měli neustále otevřenou, přesvědčující nás bez poučování o tom, že co dělají a co chceme dělat také my, je činnost vážná a cenná — jedna z nejcennějších vůbec, poněvadž zaměřená k hodnotám nejvyšším. Ale že je taková jen tehdy, když se jí věnují lidé vskutku tvořiví a duchovní; a být člověk ducha je o mnoho víc než být duchaplný nebo být intelektuál. Proto, jestliže mám na závěr tohoto setkání popřát našemu ne vždy ctěnému oboru něčeho do budoucnosti, přeji mu právě ducha a tvořivost — tedy co nejvíce nových Friedlů, Richtřů a Kutalů. Přeji nám všem také více sebevědomí a hrdosti: té hrdosti, kterou skromný Albert Kutal vyjadřoval tak pádným způsobem, kdykoli laikům odpovídal na otázku, jak že pozná gotickou sochu. „Na první pohled“, říkal. Je to tak, přátelé, víme o věcech pro většinu lidí neexistujících, dotýkáme se jednoho z největších tajemství světa a jeho neproniknutelnost nepokrývá náš obor hanbou, ale odívá jej vznešeností. Naše poslání je vznešené a na vznešenosti mu neubírá ani to, že povinnosti naší každodenní praxe jsou často přízemní. Ani tehdy však nechceme posluhovat. Posluhovat lze pro ledacos, ne však pro ideály. Těm slouží! Neposluhujeme ani umělcům — pracujeme společně s nimi na témže úkolu, jdeme pospolu k těmž cílům: ke krásnějšímu, lepšímu a důstojnějšímu lidství.

**) Předneseno na konferenci: „Dějiny umění na Moravě. Historie a perspektivy“, pořádané katedrou věd a umění na filosofické fakultě v Brně 5. června 1985.*

